

מי מכחד מה־BDS?

האם ניסיונות החרם הכלכלי והאקדמי מהווים איום אסטרטגי על מדינת ישראל?

עמית אפרתי

בחודש יוני 2015 הכריז ראש הממשלה נתניהו על קמפיין ה־BDS כאיום אסטרטגי על מדינת ישראל, וקרא לעשות את מרב המאמצים להילחם בו. קריאה זו נענתה מייד על ידי ארגונים פרו־ישראליים מרחבי העולם ועל ידי גופי תקשורת מקומיים כגון 'ידיעות אחרונות', שיזמו ועידות בהשתתפות עיתונאים זרים כדי להתמודד עם האיום. עבור הקמפיין, אשר הישגו הגדול ביותר עד אז היה ביטול הופעתה של הזמרת לורן היל בארץ, היוו דברי ראש הממשלה הכרה רשמית במעמדו כנושא הדגל החדש במאבק בישראל, לאחר שבמשך 11 השנים מאז השקתו ייחסו לו בישראל חשיבות מועטה ביותר. התעניינות פתאומית זו גרמה באופן טבעי לחרדה גוברת בציבור הישראלי ובציבור היהודי בחו"ל, ולעלייה של עשרות אחוזים במידת העניין והפופולריות הבינלאומית של הקמפיין. אולם, נשאלת השאלה – עד כמה משמעותית השפעתם של הניסיונות החוזרים ונשנים להחרים את מדינת ישראל, שמובילה כיום קואליציית ה־BDS? מאמר זה, אשר בחן את השאלה הנ"ל תוך התמקדות בשני מישורים מרכזיים – הכלכלי והאקדמי – מצא שעל אף הרעש הגובר שממשיכים לייצר ניסיונות החרם, בעיקר בארצות־הברית ובאירופה, השפעתם המעשית אינה גורמת נזק משמעותי למדינת ישראל.

מילות מפתח: BDS, סנקציות, דה־לגיטימציה, חרם כלכלי, חרם אקדמי.

עמית אפרתי הוא בוגר תואר שני מחקרי ביחסים בינלאומיים מהאוניברסיטה העברית, בירושלים, וצוער בתכנית 'צוערים לשירות המדינה'. המחבר מודה לתא"ל (במיל') שלמה ברום על הערותיו.

רקע

ההתמודדות עם קמפיין ה-BDS אינה הפעם הראשונה שמדינת ישראל מתמודדת עם חרמות מצד גורמים בינלאומיים. החל מהקמתה התמודדה המדינה עם חרמות מדיניים וכלכליים מצד מדינות ערב, שלא הכירו בזכותה להתקיים, החרימו יבוא של סחורות ישראליות והטילו חרם על חברות בינלאומיות המנהלות קשרי מסחר עם ישראל. אולם, הסכמי השלום שנחתמו עם מצרים וירדן וכן הסכמי אוסלו הובילו לירידה משמעותית בהשפעתו וביעילותו של חרם זה. בעוד החרם המתואר לעיל נבע מהחלטת הליגה הערבית והיה פרי מדיניות ממשלתית רשמית שעוצבה בידי מנהיגי מדינות, החל מתקופת שיא תהודתה של האינתיפאדה השנייה בשנת 2002 מתמודדת מדינת ישראל עם סוג חרמות חדש נגדה, המקודם על ידי ארגונים בינלאומיים לא-ממשלתיים הקוראים לממשלותיהם ולגופים אחרים כגון אוניברסיטאות, חברות פרטיות ואמנים להחרימה. סוג חרמות זה תפס בשנים האחרונות תאוצה ומובל כיום באמצעות קואליציית ה-BDS (Boycott, Divestment and Sanctions), השואבת השראה מהצלחת קמפיין הסנקציות הבינלאומיות נגד דרום-אפריקה בשנות השמונים, בעקבות מדיניות האפרטהייד בה נקטה. אולם, חשוב להדגיש שלא כל הניסיונות להחרים סחורות וחברות ישראליות, בין אם על ידי גורמים פרטיים ובין אם גופים רשמיים, קשורים בהכרח לקמפיין זה. לדוגמה, החלטתה של חברת התעופה 'בריסל אירליינס' מחודש אוגוסט 2015 להסיר מהתפריט המוגש במטוסיה חלווה שיוצרה ביהודה ושומרון נבעה מתלונה פרטנית של נוסע שהתקבלה במשרדי החברה, ולא עקב קמפיין כלשהו.

קמפיין ה-BDS הושק בשנת 2004 על ידי הוועד הפלסטיני למען חרם אקדמי ותרבותי על ישראל (PACBI) והעומד בראשו, עומר ברגותי, בן למשפחת מהגרים פלסטינים שנולד בקטר והתחנך במוסדות להשכלה גבוהה בארצות-הברית. כשנה לאחר הקמתו השיק הוועד יחד עם קואליציה של 171 ארגונים פרו-פלסטיניים בינלאומיים וארגונים לא-ממשלתיים נוספים את תנועת ה-BDS העולמית, הקוראת להטלת חרם כלכלי, תרבותי ואקדמי על ישראל במטרה להשיג שלוש מטרות רשמיות: "סוף הכיבוש והקולוניזציה של אדמות ערביות והריסת החומות; הכרה ישראלית בזכויות הבסיס של אזרחיה הערבים-פלסטינים; וקידום זכויות הפליטים הפלסטינים לשוב לבתייהם".¹ יודגש שקואליציית ה-BDS במתכונתה הנוכחית אינה ארגון או תנועה ממוסדת, אלא רשת חסרת היררכיה המורכבת מעשרות ארגונים לא-ממשלתיים ופעילים ממדינות שונות בעולם, המתאמים לעתים את פעילותם ברמות שונות ופועלים תחת אותה כותרת. באופן כללי מורכבת רשת זו, הפועלת רובה ככולה בארצות-הברית ובאירופה, משני סוגי ארגונים עיקריים: אלה אשר כל תכליתם היא קידום פעילות ה-BDS כגון International Solidarity Movement ו-Students for Justice in Palestine, ואלה הפועלים לקידום זכויות

האדם בכל העולם ועוסקים בין היתר בסכסוך הישראלי-פלסטיני, כגון War on Want האנגלית ו-FIDH הצרפתית.

בין הארגונים הפועלים במסגרת הרשת ניתן למנות גם ארגונים חברתיים ישראליים כגון עמותת Who Profits המבצעת מיפוי של החברות הפועלות מעבר לקו הירוק, וארגונים פלסטיניים כגון Badil הפועל לקידום 'זכות השיבה' הפלסטינית, תוך לוחמה משפטית בישראל.² יודגש כי לחמאס ולרשות הפלסטינית כאחד אין כל חלק בהקמתו ובתחזוקו השוטף של הקמפיין, ובנוסף אין לראות במעורבותם העקיפה בו צעד חריג, שכן באופן טבעי הם מעוניינים בלחץ בינלאומי על ישראל במטרה שזו תשנה את עמדותיה. כמו כן, יצוין שהשונות הרבה בין תכליתם של הארגונים, האג'נדות שלהם ומידת התמקדותם בסוגיה הישראלית-פלסטינית יוצרת קושי להכליל את דרכי המימון של הרשת ואת אופייה. כך, התכנים האנטישמיים שבהם משתמשים חלק מארגוני הרשת כדוגמת SJP מעלים תהיות רבות בנוגע לצידודם של אלה בדה-לגיטימציה למדיניותה של מדינת ישראל בשטחים בלבד, ולא דווקא צידוד בערעור קיומה של ישראל בכלל – דבר שלא ניתן לומר על ארגונים עולמיים כגון War on Want.³

באשר למימון, חשוב לעשות הפרדה נוספת בין שני סוגי הארגונים ברשת. הסוג הראשון ממומן בעיקר על ידי קרנות, מוסדות דת ותרומות פרטיות של מוסלמים מכל העולם, ואילו הסוג השני, העוסק כאמור בקידום זכויות האדם באופן כללי, ממומן בעיקר על ידי ממשלות זרות (בדומה למימון שהן מעניקות לארגונים לא-ממשלתיים נוספים המקדמים אג'נדות שונות). יצוין כי למרות שטרם הוכח כי ממשלות אחדות מעניקות מימון ישיר לפעילות BDS המבוצעת על ידי ארגונים מהסוג השני, טענות רבות עולות ולפיהן המימון שניתן לאלה לטובת קידום פרויקטים כלליים העוסקים בזכויות האדם מוקצה לבסוף לפעילות הקמפיין.⁴ אפיקי המימון המוזכרים לעיל מאפשרים את פעילותה של הרשת המגוונת בשני מישורים מרכזיים, שבאמצעותם מנסה היא להניא את ממשלת ישראל ממדיניותה. במישור הכלכלי מנסה הרשת לתקוף מבחינה משפטית ותדמיתית חברות, תאגידים ומשקיעים המבצעים פעילות עסקית בישראל, באמצעות עיוות נתונים ועובדות הקושרות לכאורה בין השקעה בגופים ישראליים והפרת זכויות האדם. בנוסף פועלת הרשת לקידום מדיניות סימון, בידול והחרמת מוצרים מיהודה ושומרון. במישור האקדמי קוראת הרשת להטיל חרם על מוסדות האקדמיה הישראליים, לרבות כל שיתופי הפעולה המחקריים, בטענה שהאקדמיה הישראלית משתפת פעולה עם השלטון הישראלי ותורמת לכיבוש השטחים. ארגוני ה-BDS נוהגים לפעול במדינות השונות באמצעות ארבעה דפוסי פעולה אופרטיביים מרכזיים: באמצעות שדולה, כלומר, מול פוליטיקאים וגורמי ממשל; בכנסיות, הנתפסות כגוף המייצג עקרונות מוסר ואתיקה; במוסדות אקדמיים באמצעות מתן מימון,

הדרכה וסיוע לסטודנטים פעילים; וברשתות החברתיות, בניסיון להשפיע על דעת הקהל ועל השיח הציבורי.

האם ניסיונות החרם משביעים באופן משמעותי על הכלכלה והאקדמיה בישראל? המישור הכלכלי

בחודש יוני 2016 פרסם אתר Bloomberg את תוצאותיו של מחקר הקורא תיגר על מידת השפעתו של קמפיין ה-BDS על הכלכלה הישראלית.⁵ תחילה הוא מצביע על כך שבמהלך שנת 2015 נרשם סכום שיא ביתרות השקעותיהם של תושבי חו"ל בישראל (285 מיליארד דולר), הכוללות בין היתר השקעות זרות ישירות (FDI) והשקעות באגרות חוב ממשלתיות. סכום זה גבוה כמעט פי שניים מהסכום שנרשם בשנת 2005 (147 מיליארד דולר) – שנת השקתו של קמפיין ה-BDS. נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) אף מציגים עלייה הדרגתית ומרשימה ביתרות אלה במהלך 12 השנים האחרונות – דבר המצביע על האטרקטיביות הגבוהה של הכלכלה הישראלית, חרף ניסיונות ה-BDS לשכנע משקיעים זרים ברחבי העולם למשוך ממנה את השקעותיהם (טבלה 1, להלן).⁶

טבלה 1: יתרות השקעותיהם של תושבי חו"ל בישראל (במיליוני דולרים)

2004	2005 (BDS)	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
130,956	147,426	170,144	198,594	180,498	214,782	235,463	222,726	223,749	250,315	270,606	284,869
	+11%	+14%	+15%	-10%	+16%	+9%	-4%	+0.5%	+11%	+8%	+5%

העלייה המרשימה ביותר בהיקף ההשקעות הזרות בישראל בשנת 2015 נרשמה בענף ההיי-טק, כאשר מתוך 708 עסקאות שבהן היו מעורבות חברות הזנק (סטארט-אפ) הישראליות, הצליחו הן לגייס סכום שיא של 4.43 מיליארד דולר (גידול של למעלה מ-30 אחוזים ביחס לשנה שעברה, שהיוותה אף היא שנת שיא). לצורך השוואה, בשנת 2005 שבה הושק קמפיין ה-BDS הצליחו חברות הזנק הישראליות לגייס הון זר הנאמד בכ-600 מיליון דולר בלבד.⁷

נתון נוסף שעליו מצביע מחקרו של אתר Bloomberg קשור לניסיונות של קואליציית ה-BDS להוביל להחרמת חברות ישראליות ובינלאומיות הפועלות מעבר לקו הירוק. כך, ועל אף שבשלוש השנים האחרונות אסרו מספר קרנות אירופיות ואמריקאיות כל שיתוף פעולה עם חברות הפועלות באזור זה, מציג אתר Bloomberg כי בשנים אלו לא נרשם כל שינוי לרעה ברווחיותן ובאחוזי הבעלות הזרה של רובן המוחלט של אותן חברות, כדוגמת אפריקה ישראל, בנק הפועלים ואלביט, אשר לא שינו את מדיניותן בנוגע לפעילות באזור. כמו כן, בשלוש השנים האחרונות לא נרשם כל שינוי לרעה בדירוג הגבוה ובתחזית היציבה והחיובית

לה זוכה מדינת ישראל מחברות דירוג האשראי המובילות בכלכלה הבינלאומית (S&P, Moody's, Fitch), אשר מגדירות את סיכון ההשקעה במדינות באמצעות יכולתן לפרוע הלוואות.⁸ משמעות הדבר היא שהכלכלה הישראלית עודנה זוכה לאמינות גבוהה מצד גורמים בינלאומיים מוסמכים, חרף ניסיונות ה-BDS לערער אמינות זו. יודגש כי דירוג זה ניתן לכלכלה הישראלית במידה רבה בזכות 13 השנים האחרונות, שבמהלכן נרשמו שיעורי צמיחה חיוביים ורצופים הגבוהים בהרבה מממוצע מדינות ה-OECD. יצוין שגם ההאטה היחסית בצמיחה זו בשנתיים האחרונות (3.43 ו-4.44 אחוזים בהתאמה) היא תוצאת המיתון הכלכלי-עולמי וצניחת מחירי הנפט, ולא תוצאתם של הניסיונות השונים להחרים את הכלכלה הישראלית, כפי שנטען. לראיה, וכפי משתקף מנתוני הבנק העולמי, צמיחה נמוכה (לעומת ישראל ובכלל) נרשמה בשנתיים האחרונות גם במדינות מפותחות כגון גרמניה (1.6 ו-1.7 אחוזים) וארצות-הברית (2.4 אחוזים בכל אחת מהשנים), וכן בכלל מדינות ה-OECD (2 ו-1.8 אחוזים) (טבלה 2, להלן).⁹

טבלה 2: צמיחת התוצר הלאומי (GDP) הישראלי לעומת ממוצע ה-OECD

2004	2005 (BDS)	2006	2007	2008	2009 המשבר הכלכלי העולמי	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
+5.1%	+4.4%	+5.8%	+6.1%	+3.1%	+1.3%	+5.5%	+5%	+2.9%	+3.4%	+4.44%	+3.43%	ישראל
+2%	+2.7%	+3%	+2.6%	+0.2%	-3.5%	+2.9%	+1.7%	+1.2%	+1.1%	+1.8%	+2%	ממוצע OECD

כדי לעמוד על שאלת הנזק שמסבים הניסיונות להחרים את הכלכלה הישראלית, נבחנו בין היתר נתוני היצוא הישראלי לשני יעדיו העיקריים, ארצות-הברית ואירופה, שבהן פועל קמפיין ה-BDS ביתר שאת. באשר ליצוא הישראלי לאיחוד האירופי, יצוין שהסחר בין הצדדים מתנהל במסגרת הסכם סחר חופשי שנחתם בשנת 1995, ומעניק הקלות ופטור ממכס לחלק משמעותי מהיצוא הישראלי למדינות האיחוד. אולם, ובעקבות מחלוקות שהתעוררו כבר אז ובטרם "תופעת החרמות", לא הגדיר האיחוד האירופי מוצרים המיוצרים מעבר לקו הירוק כמוצרים "ישראליים", ולפיכך הם אינם זוכים להטבות מס. מסקירת נתוני הלמ"ס עולה כי משנת 2005, כאשר החל קמפיין ה-BDS, ועד היום חלו ביצוא הישראלי לאיחוד האירופי תמורות מתונות בלבד, וכי ערכו הדולרי בשנת 2015 היה גבוה ביותר מ-45 אחוזים מערכו המקביל בשנת 2005 (טבלה 3).¹⁰ בהתבוננות רחבה יותר מבחינת היקף השנים עולים נתונים מפתיעים אף יותר. כך, ובעוד שמשנת 1995, במהלכה נחתם הסכם הסחר, ועד שנת 2005 צמח שיעור השינוי הממוצע של יצוא הסחורות הישראלי לאירופה ב-6.2 אחוזים לשנה, דווקא מהשנה בה החל הקמפיין ועד שנת 2014 צמח שיעור שינוי זה באחוז גבוה יותר – 7.4 אחוזים לשנה(!).¹¹

טבלה 3: יצוא הסחורות הישראלי לאיחוד האירופי (במיליוני דולרים)

2004	2005 (BDS)	2006	2007	2008	2009 המשבר הכלכלי העולמי	2010	2011	2012	2013	2014	2015
10887.3	12490.1	13046.2	16024.3	17795.0	12290.4	15370.2	18802.1	17159.0	18377.2	18787.5	16056.8
	+14%	+4%	+23%	+11%	-31%	+25%	+22%	-9%	+7%	+2%	-15%

באשר ליצוא הישראלי לאיחוד האירופי, חשוב לציין גם את החלטת הנציבות האירופית מחודש נובמבר 2015 בדבר סימון מוצרים מההתנחלויות בתגית "מתוצרת הגדה-המערבית (התנחלות ישראלית)". בהקשר זה יודגש כי סוגיית סימון המוצרים נדונה עוד בתחילת העשור הקודם, טרם התגבשות קמפיין ה-BDS, וכהמשך ישיר למדיניות האירופית בכל הנוגע לסוגיית ההתנחלויות, המתבטאת בהסכם הסחר החופשי. בנוסף, חשוב לבחון את החלטת הנציבות בפרופורציה. ראשית, סך היצוא מההתנחלויות לאיחוד האירופי מהווה כ-1.47 אחוזים בלבד מכלל היצוא הישראלי לזירה. שנית, יש לזכור שסימון מוצרים אינו בגדר החרמה אלא תיוג בלבד, כאשר הצרכן האירופי הממוצע עודנו קונה לפי שיקולי איכות ומחיר, ומעטים בלבד, אם בכלל, בוחנים את ארץ המקור של המוצרים שהם קונים. לראיה, על אף שחלק מבעלי המרכולים הפרטיים בבריטניה ובהולנד סימנו באופן וולונטרי תמרים המיוצאים מבקעת הירדן, לפי ממצאי משרד החקלאות לא חלה כל פגיעה ביצוא התמרים למדינות אלה – כנראה בזכות איכותם הגבוהה בהשוואה לתמרים ממקומות אחרים.¹² בנוסף, ולמרות הפוטנציאל התיאורטי של החלטת הנציבות האירופית לגרום לצרכנים שלא לרכוש מוצרים ישראליים מטעמי מצפון, תיוג זה עשוי דווקא להגדיל את הביקוש מצד צרכנים שירצו לתמוך בישראל, בעיקר קהילות יהודיות. זאת ועוד, תיוג זה יכול אף להעניק "תעודת הכשר מוסרית" לתוצרת ישראלית המיוצרת מחוץ לשטחים, ולהגן עליה מפני חרם עתידי. לכן, נדמה שההשלכות הכלכליות של סוגיית סימון המוצרים אינן מהותיות, אם בכלל, וההשלכות הן בעיקר ברובד הפוליטי.

על אף שלסימון המוצרים מההתנחלויות אין השפעה מעשית בפועל, הוא טומן בחובו היבט פסיכולוגי אשר עשוי להוביל חברות ישראליות המייצרות מעבר לקו הירוק להעביר את מפעליהן למקומות אחרים בארץ ובעולם, כדי להימנע מפגיעה כלכלית פוטנציאלית בעתיד. צעד זה נעשה בעבר על ידי החברות 'סודה סטרים' ו'יקבי ברקן', שהעתיקו את מפעליהן ממעלה אדומים ומאריאל לרהט ולחולדה, בהתאמה. אולם, אם יישנו מהלכים כאלה בעתיד, הם יפגעו בעיקר בעשרות אלפי הפלסטינים מהגדה המערבית, המועסקים בזכות קרבתם הגיאוגרפית במאות המפעלים הממוקמים בשמונת אזורי התעשייה בשטחי C. לראיה, העתקת מפעל 'סודה סטרים' ממעלה אדומים לרהט הובילה לפיטוריהם של כ-1000 פלסטינים שעבדו במפעל בשכר של 5,000–6,000 ₪ בחודש. בניגוד למפוטרים הישראלים של

המפעל, המוגנים על ידי חוקי העבודה הישראליים, פלסטינים אלה יאלצו כעת לחפש תעסוקה בגדה המערבית, שבה שיעור אבטלה גבוה והמשכורת החודשית הממוצעת היא כ-1,500 ש"ח.¹³

באשר ליצוא הישראלי לארצות הברית, יצוין כי הסחר בין המדינות מתנהל במסגרת הסכם סחר חופשי שנחתם בשנת 1985 ושאינו מבחין בין מוצרים מישראל לבין מוצרים מההתנחלויות. מסקירת נתוני הלמ"ס עולה כי היצוא הישראלי לארצות הברית נמצא באופן כללי במגמת עליה מתמדת ב-12 השנים האחרונות, וכי ערכו הדולרי בשנת 2015 היה גבוה ב-25 אחוזים מערכו המקביל בשנת 2005, כשהחל קמפיין ה-BDS (טבלה 4, להלן)¹⁴ יודגש כי הנתונים בפרק זה מלמדים על ערכו הדולרי של היצוא הישראלי, ולא על היקף היצוא נטו.

טבלה 4: יצוא הסחורות הישראלי לארה"ב (במיליוני דולרים)

2004	2005 (BDS)	2006	2007	2008	2009 המשבר הכלכלי העולמי	2010	2011	2012	2013	2014	2015
14175.1	15500.1	17957.2	18906.8	19972.5	16720.2	18488.2	19432.4	17518.2	17500.8	18564.3	18116.3
	+9%	+15%	+5%	+5%	-17%	+11%	+5%	-10%	-0.2%	+6%	-2.5%

על אף האמור נוהגים מצדדי ה-BDS לטעון להצלחות המעוגנות בעובדה ששנת 2015 הייתה אחת השנים המוצלחות פחות עבור היצוא הישראלי, שהתכווץ בשיעור דולרי של כ-7 אחוזים בהשוואה לשנת 2014. כך, ובעוד חלה ירידה מתונה של כ-2.5 אחוזים בערכו הדולרי של היצוא הישראלי לארצות הברית, הצטמצם ערכו הדולרי של היצוא לאיחוד האירופי בכ-15 אחוזים. כמו כן נרשמה בשנת 2015 ירידה משמעותית ביצוא הישראלי למדינות אמריקה הלטינית (בשיעור של 25 אחוזים) ואפריקה (23 אחוזים). אולם, המכון הישראלי ליצוא מעריך שמגמה שלילית זו נובעת מביקושים גלובליים נמוכים עקב חולשת הכלכלה העולמית בשנת 2015 ומהירידה החדה במחירי הסחורות ומהפיחות שחל במטבעות רבים בעולם בהשוואה לדולר, ולא מניסיונות להחרים תוצרת ישראלית. לדעתו, ללא השפעות חריגות אלה שמר היצוא הישראלי, בעיקר לאיחוד האירופי, על יציבות בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד.¹⁵ בנוסף, יש לשים לב לכך שהירידה החדה ביותר ביצוא הישראלי בשנת 2015 נרשמה ביצוא ליבשות אפריקה ואמריקה הלטינית – שבהן לא מתקיימת כמעט פעילות BDS. מנגד רשם היצוא הישראלי למדינות אסיה גידול דרספרתי (15 אחוזים), כאשר אסיה הופכת לשוק גדול ומשמעותי הרבה יותר, ולכן נרשמים בהתאם ניסיונות ישראלים לייצא יותר סחורות לשם, לעתים על חשבון אירופה. לכן, לא מן הנמנע שבשנים הקרובות יתבטאו ניסיונות אלה בירידה ביצוא הישראלי לאירופה ובגידול היצוא לאסיה – ללא קשר ל-BDS. הסיבה המרכזית לחוסר הצלחתו של קמפיין ה-BDS לפגוע ביצוא הישראלי טמונה באופיו ובהיותו של האחרון שופע במוצרי ביניים תעשייתיים המשמשים

לייצור מוצרים אחרים, כגון חלקים ממעבד חברת 'אינטל' המיוצרים בישראל ומועברים למלזיה להמשך ההתקנה. לכן, והואיל ולמוצרי צריכה סופיים אין משקל משמעותי בכלל היצוא הישראלי – הנהגת חרם צרכנים ישיר על סחורות אינה מציבה בפני ישראל אתגר אסטרטגי. אולם, למרות שהנתונים המוצגים בפרק זה אינם מלמדים על פגיעה משמעותית בכלכלה הישראלית כתוצאה מפעילות ה-BDS, ניתן בהחלט לטעון באופן תיאורטי שלולא פעילות זו ייתכן שהנתונים המוצגים לעיל היו גבוהים אף יותר. כמו כן, חשוב לציין שקיים קושי מהותי במדידת ההשפעה הפסיכולוגית של הקמפיין על חברות בינלאומיות ששקלו או שוקלות להיכנס לשוק הישראלי, אך נמנעות מכך בשל רצון "לא להכניס ראש בריא למיטה חולה" ולהסתכן בהשלכות עתידיות שטרם ידועות.

המישור האקדמי

ניסיונותיהם של גורמים שונים ובראשם קואליציית ה-BDS לקדם חרם אקדמי על ישראל נשענים, בין היתר, על היותה של האקדמיה מקום המאוכלס בדרך כלל בבעלי דעות ליברליות ורגישות לזכויות האדם, וגם על יכולתה לספק קרקע נוחה להשפעה על דור ההמשך של מקבלי ההחלטות המקומיים ועל עמדות צעירים יהודים.

לאורך העשור האחרון החליטו אגודות שונות, כגון אגודת הסטודנטים הארצית הבריטית ואגודת האנתרופולוגים האמריקאית, לאמץ תוך סיקור תקשורתי נרחב את קריאות ה-BDS, ולנתק את קשריהן עם אוניברסיטאות מישראל. באשר לאגודה הבריטית, כחודשיים לאחר ההחלטה לעיל פרסם הגוף המאגד את 133 האוניברסיטאות בבריטניה הצהרה המתנגדת ודוחה כל הצעה להטיל חרם על שיתוף הפעולה הבריטי עם אוניברסיטאות ישראליות, אשר משגשג בשנים האחרונות ומספק רווחים משמעותיים לשני הצדדים.¹⁶ גורלה של החלטת אגודת האנתרופולוגים האמריקאית היה זהה. בדומה לניסיונות החרם הכלכלי, מקרים אלו מייצגים את רובם המוחלט של הניסיונות לקדם חרם אקדמי על ישראל – רעש רב אך השפעה ממשית מועטה.

כחלק מרכזי מניסיונותיו מתעתד קמפיין ה-BDS לפגוע במקורות המימון הזרים של האוניברסיטאות הישראליות. אולם, נתונים רבים כדוגמת אלה המוצגים מטה מצביעים כי בשנה החולפת נרשמה עלייה משמעותית בסך התרומות, המענקים והתקציבים למחקר ולפיתוח שניתנו לאוניברסיטה העברית בירושלים ולאוניברסיטת בן-גוריון בנגב מגורמים בחו"ל, ולגידול מתמיד ויציב של אלה לאורך השנים מאז תחילת הקמפיין (טבלה 5).¹⁷

טבלה 5: תרומות ומענקים שהתקבלו מגורמים בחו"ל (באלפי דולרים)

שנה אקדמית	2014/2015	2013/2014	2012/2013	2011/2012	2010/2011	2009/2010	2008/2009	2005/2006
האוניברסיטה העברית בירושלים								
מארה"ב	60,581	49,499	68,551	53,072	38,113	39,239	34,503	43,347
	+22%	-38%	+29%	+39%	-3%	+13%	-21%	
מאירופה	15,405	11,848	9,820	22,625	11,293	13,983	6,163	5,942
	+30%	+20%	-57%	+100%	-19%	+126%	+3%	
סה"כ	100,280	90,862	106,352	97,632	74,895	84,759	66,735	73,485
	+10%	-15%	+9%	+30%	-12%	+27%	-9%	
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב								
סה"כ	79,200	74,500	82,000	81,300	84,300	71,900	64,200	44,400
	+6%	-9%	+0.8%	-4%	+17%	+12%	+44%	

פרופ' בועז גולני, סגן הנשיא לקשרי חוץ בטכניון, מחזק נתונים אלה. לדבריו, למרות שבעשור האחרון נרשמה עלייה משמעותית בהיקף פעילות ה-BDS, בעיקר בחוף המערבי בארצות-הברית, לא זו בלבד שלא הייתה לכך השפעה שלילית על התרומות והמענקים שקיבל הטכניון מגורמים בינלאומיים, ניתן אף לזהות השפעה חיובית שלו כאשר יותר ויותר גורמי חוץ מביעים רצון לתרום לאוניברסיטה כאות הזדהות עם מדינת ישראל, או כפעולת מחאה על הניסיונות להחרימה. בנוסף טוען פרופ' גולני שבעשור האחרון נרשם שיא של כל הזמנים במספר שיתופי הפעולה של הטכניון עם אוניברסיטאות ומוסדות מחקר בחו"ל (מעל 200!), כאשר הביקוש הרב אף אילץ אותו בשנתיים האחרונות להשיב תשובה שלילית לעשרות הצעות נוספות לשיתופי פעולה, מפאת מחסור בכוח אדם ובתקציב. כמו כן, בשנתיים האחרונות הכפיל עצמו מספר הפוסט-דוקטורנטים הזרים הלומדים בטכניון ל-250, מיעוט זניח מתוכם יהודים. נתונים דומים מגיעים מאוניברסיטת תל-אביב, כאשר בחמש השנים האחרונות הכפיל עצמו מספר הסטודנטים הזרים הלומדים באוניברסיטה מ-780 ל-1,380.¹⁸

פרופ' גולני מרחיב ומוסיף כי לא רק שקמפיין ה-BDS לא פגע עד כה בקשרי החוץ של הטכניון, הוא אף פתח עבורו חלון הזדמנויות להרחבת שיתופי פעולה מעבר לים. כך, ובמקום לנקוט גישה מתגוננת, פיתח הטכניון גישה פרו-אקטיבית שמטרתה לבנות גשרים של שיתופי פעולה על בסיס רווחיות ואינטרסים משותפים במקומות שבהם קיימת פעילות ענפה של הקמפיין. לדוגמה, הטכניון זיהה שבעשור האחרון בולטות בתקשורת האוסטרלית פעילויותיו ויוזמותיו של ראש המכון לחקר המזרח התיכון באוניברסיטת סידני, הידוע כמבקר חריף של ישראל וכפעיל BDS נלהב, הקורא להטיל חרם אקדמי על ישראל. בתגובה פנה הטכניון לנשיא האוניברסיטה בסידני ורקם עימו שיתוף פעולה אקדמי בתחומי מדעי החיים והפיזיקה, אשר הצלחתו הרבה הובילה לסיקור תקשורתי נרחב, ולכך שממשלת אוסטרליה וגורמים מקומיים השקיעו בו סכומי כסף גדולים. כך הוביל שמו הטוב

של הטכניון והאטרקטיביות הרבה של שיתוף הפעולה עימו לניצחון מוחץ על ניסיון קריאה נוספת לקדם חרם על האקדמיה הישראלית.

חרף חוסר הצלחתו של קמפיין ה־BDS לפגוע באקדמיה הישראלית באופן נראה לעין, חשוב לא לזלזל בהשלכות השקטות והסמויות של ניסיונותיו. כך, קיים חשש שחוקרים ישראלים המבקשים לפרסם את מאמריהם בכתבי עת בינלאומיים או לקבל מענקי מחקר מגורמים בינלאומיים יידחו על ידי מעריכים בשל מוצאם, ובשל רצונם של האחרונים לממש אג'נדה תומכת ה־BDS. מעריכים אלה יכולים להסתתר בקלות יחסית מאחורי טיעונים מקצועיים. למרות חשש זה, נתונים שפורסמו לאחרונה מצביעים על כך שמתוך 291 בקשות המענקים שאושרו בשנת 2015 לחוקרים אירופים על ידי מועצת המחקר האירופית, 24 מהם הוענקו לחוקרים ישראלים. בכך ניצבת ישראל במקום החמישי והמכובד מבין 23 המדינות האירופיות החברות במועצה ובמקום הראשון בקבלת מענקים לנפש.¹⁹ כמו כן, קיים חשש מחלחול רעיונות ה־BDS לאשכול החינוכי של האיחוד האירופי הוא שותף המחקר העיקרי של רוב המוסדות הישראליים להשכלה גבוהה בהיבט של מימון מחקר. ניתן היה להבחין לכאורה בניצנים כאלה בשנה שעברה, עת הצהיר האיחוד שכחלק מתוכנית המסגרת למחקר ולפיתוח (Horizon 2020), שבמסגרתה מושקעים כ־77 מיליארד דולר באוניברסיטאות ישראליות על פני שבע שנים,²⁰ הוא לא יתמוך במחקרים שנעשים ב"שטחים הכבושים" כהגדרתו, ואף ביקש לקבל רשימת כתובות של החוקרים המקבלים מימון כדי לוודא שאינם מתגוררים מעבר לקו הירוק. אולם, חשוב לציין שדרישה זו משקפת את המדיניות הרשמית של האיחוד האירופי, המתבטאת גם בהסכם הסחר שנחתם עם ישראל בשנת 1995, טרם השקת קמפיין ה־BDS.

איום או מניפולציה?

בניגוד לחרם הערבי שהוטל על מדינת ישראל וכן לזה שהוטל על דרום־אפריקה בשנות השמונים, עלו בתווה כל ניסיונותיו של קמפיין ה־BDS לרתום מדינות ומדינאים בולטים, שיכולים לקבל החלטה גורפת דה פקטו ולפגוע ביחסים הכלכליים והאקדמיים הממסדיים עם מדינת ישראל, ומכך נובעת חולשתו העיקרית. למעשה, עד לשלב זה התרחש תהליך הפוך, כאשר ראשי ממשלות ונשיאים מרחבי העולם ממשיכים לגנות את מהות הקמפיין ואת

בניגוד לחרם הערבי שהוטל על מדינת ישראל, עלו בתווה כל ניסיונותיו של קמפיין ה־BDS לרתום מדינות ומדינאים בולטים, שיכולים לקבל החלטה גורפת דה פקטו ולפגוע ביחסים הכלכליים והאקדמיים הממסדיים עם מדינת ישראל.

התכנים שבהם הוא משתמש. שיאו של תהליך זה נרשם כאשר 11 מדינות בארצות־הברית אישרו חוקים האוסרים את פעילות הקמפיין בדרגות שונות. כמו כן, ולמרות האופי הלא־ממשלתי עד כה של הקמפיין, טרם נרשם אירוע משמעותי שבו איגוד

עובדים או ארגון לא־ממשלתי מרכזי ובעל השפעה הטיל חרם על מדינת ישראל. בניגוד לנתונים אלו ולממצאים המוצגים במאמר זה, גורמים מקומיים פוליטיים ותקשורתיים מציגים את קמפיין ה־BDS בשנותיים האחרונות כאיום קיומי על מדינת ישראל, ועולה השאלה – מדוע אלה פני הדברים.

ראשית, יש להניח שהרעש הרב שיוצר הקמפיין משפיע באופן פסיכולוגי על הציבור הישראלי ועל והתקשורת המקומית, שבחרים למדוד את הצלחת הקמפיין במדרוג (רייטינג) לו הוא זוכה, ולא ביכולתו המעשית לגרום נזק למדינת ישראל. ייתכן שהטעיה פסיכולוגית זו טמונה בפחד מהתגברות העמדות השליליות ברחבי העולם נגד ישראל ומדיניותה, ומהחשש מחרם שקט שבמהלכו יימנעו זרים מיצירת קשרים עם גורמים ישראליים מתחומים שונים, בשל חששם מהשלכות עתידיות. אולם מסקרים שנעשו לאחרונה, בעיקר בארצות־הברית, עולה שלא נרשמו שינויים מהותיים בדעת הקהל המקומית כלפי ישראל ב־12 השנים האחרונות (טבלה 6, להלן).²¹

טבלה 6: במצבו הנוכחי של המזרח התיכון, האם אתה מרגיש אהדה רבה יותר לישראלים או לפלסטינים?

שנה	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2005
לישראלים	62%	62%	62%	64%	61%	63%	63%	59%	52%
פלסטינים	15%	16%	18%	12%	19%	17%	15%	18%	18%

שנית, יש לשאול את השאלה התיאורטית – אילו גורמים פוליטיים מקומיים נהנים כיום ממיתוגו של קמפיין ה־BDS כאיום קיומי על מדינת ישראל, ומהפיכתו לנושא מרכזי בסדר היום הציבורי? מצד אחד, נהנים מהמיתוג האמור גורמים המזוהים עם הצד השמאלי של המפה הפוליטית, אשר משתמשים בו בתור כלי למתיחת ביקורת על כך שהממשלה אינה מקדישה תשומת לב מספקת לקמפיין, ועל חוסר הצלחתה לגבור עליו. ביקורת זו משלבת גם את העובדה שלמעלה משנה אין במדינת ישראל שר חוץ המכהן במשרה מלאה, אשר יכול להשקיע את מרב המאמצים בהתמודדות עם הקמפיין.²²

מנגד, נהנים מהמיתוג האמור גורמים המזוהים עם הצד הימני של המפה הפוליטית.²³ זאת, בגין סיבות המוזכרות בספרה של פרופ' רות וודאק מאוניברסיטת לנקסטר, שטבעה את המושג 'פוליטיקת הפחד' (The Politics of Fear) כביטוי לתהליך שנעשה נפוץ בפוליטיקה הבינלאומית. תהליך זה מתאר שימוש של גורמים פוליטיים בפחד ובהפחדה כדי לגרום לציבור להצביע בדרך מסוימת, או לחלופין לתמוך במדיניות שבנסיבות מסוימות לא הייתה נתמכת ולפיכך מתאפשרות חריגות בהוצאות הממשלתיות.²⁴ אסטרטגיה זו נובעת מהעובדה שנוכחותו של איום קיומי על רווחת הציבור ועל חייו גורמת לו תגובה רגשית טבעית, המסיטה את מחשבותיו מהעלאת ביקורת שיפוטית על מדיניות מסוימת, ומעודדת "התקבצות

סביב הדגל". בנוסף, טוענת וודאק שככל שמורגשת אווירת פחד מהותית יותר, כך גוברת נטיית הציבור להצביע למפלגות מקומיות הנתפסות לאומיות ואגרסיביות יותר, המתאימות כביכול לטפל בלוחמנות שמנגד. לפיכך ולנוכח הקשר בין גורמי הממשל והתקשורת במדינת ישראל, ניתן רק לתהות אם מיתוגו של קמפיין ה-BDS כאיום קיומי על מדינת ישראל אכן מניב רווחים פוליטיים לגורמים מסוימים. למרות שהוכח עד כה כי הנזק שהסב קמפיין ה-BDS למדינת ישראל אינו משמעותי, אין בכוונת מאמר זה לזלזל בפוטנציאל הנזק שהוא עלול לגרום לה בעתיד, אם יחלחלו עמדותיו לגורמי מפתח פוליטיים במדינות שונות. פוטנציאל זה מחייב גורמים ישראלים שונים לעקוב על בסיס יום-יומי אחר הניסיונות השונים לקדם חרמות נגד מדינת ישראל, וכן לזהות הזדמנויות לפתח קשרים חדשים כתגובה לכך. יצוין שכל עוד לא מעורבות בניסיונות אלה ממשלות, חשוב שמדינת ישראל הרשמית תדיר רגליה מהמאבק בחרמות אלה, ותותיר את הבמה לגורמי "דיפלומטיה אזרחית" ולארגונים חברתיים ולא-ממשלתיים, במטרה למנוע מהמאבק לזלוג לזירה המדינתית הרשמית. מנגד, חשוב שמדינת ישראל הרשמית תמשיך בניסיונותיה להוביל לשינוי גישותיהן ועמדותיהן של ממשלות שונות בעולם ביחס אליה, באמצעות יצוא חדשנות טכנולוגית, סיוע ותמיכה בעת הצורך וקידום מיזמים משותפים, אשר יאפשרו לממשלות אלה לשפר את מצבן ולהיטיב את חיי אזרחיהן.

הערות

- 1 אתר תנועת BDS, "What's BDS?", <https://bdsmovement.net/bdsintro>
- 2 *NGO Monitor*, "קמפיין החרם נגד ישראל", <http://www.ngo-monitor.org/data/images/File/NGOM-BDSHEB.pdf>
- 3 Daniel Mael, "On Many Campuses, Hate is Spelled SJP", *The Tower*, October 2014, <http://www.thetower.org/article/on-many-campuses-hate-is-spelled-sjp/>
- 4 לדוגמה: Garstensfeld Manfred, "How the Dutch Government Subsidizes BDS Supporters", Artuz Sheva, June 2016, <http://www.israelnationalnews.com/Articles/Article.aspx/19105>
- 5 Sangwon Yoon, "The Boycott Israel Movement May be Failing", Bloomberg, June, 2016, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-06-02/israel-boycott-is-failing-when-measured-by-main-economic-gauge>
- 6 הלמ"ס, מצבת הנכסים והתחייבויות המשק עם חו"ל, http://www.cbs.gov.il/hodaot2016n/09_16_183t12.pdf
- 7 "Why-Israel?" *OurCrowd*, <https://www.ourcrowd.com/Uploaded/Companies/CompanyInfo/whyisrael.pdf>
- 8 Trading Economics, Israel: Credit Ranking, <http://www.tradingeconomics.com/israel/rating>
- 9 The World Bank, GDP Growth (Annual%), <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=IL-OE-DE-US>
- 10 הלמ"ס, "יבוא ויצוא לפי קבוצות סחורות וארצות", האיחוד האירופי.

- 11 משרד האוצר, כלכלת ישראל בצל קמפיין הדה-לגיטימציה, 2015, עמ' 5,
http://go.calcalist.co.il/pic/GabiK/IsraeliEconomy_7.6.15.pdf
- 12 שם, עמ' 7.
- 13 Dan Diker, "Europe's Settlement Product Labeling hurts Palestinians",
The Jerusalem Post, November 10, 2015,
<http://www.jpost.com/Opinion/The-World-From-Here-Europes-BDS-labeling-hurts-Palestinians-not-Israelis-432607>
- 14 הלמ"ס, "יבוא ויצוא לפי קבוצות סחורות וארצות", ארצות-הברית.
- 15 מכון היצוא, "התפתחויות ומגמות ביצוא הישראלי",
http://www.export.gov.il/UploadFiles/03_2016/ExportMegamotMarch16.pdf?redirect=no
- 16 Wagner Leslie, "Much ado about the academic boycott on Israel in the UK", *JCPA*,
<http://jcpa.org/article/academic-boycott-of-israel-uk/>
- 17 האוניברסיטה העברית ואוניברסיטת בן-גוריון, דוחות שנתיים,
<http://support.huji.ac.il/presidentsreport>
<http://in.bgu.ac.il/en/Pages/publications.aspx>
- 18 אוניברסיטת תל-אביב, דוח שנתי 2014, https://english.tau.ac.il/sites/default/files/media_server/tau/2014%20TAU%20Annual%20Report.pdf
- 19 Tel-Aviv University, "TAU leads in European young researcher grants, December 7, 2015, https://english.tau.ac.il/news/erc_grants
- 20 המנהלת הישראלית למו"פ האירופי (ISERD), Horizon 2020, <http://www.iserd.org.il/?CategoryID=179>
- 21 Lydia-Saad, "Americans' views toward Israel remain positive", GALLUP, <http://www.gallup.com/poll/189626/americans-views-toward-israel-remain-firmly-positive.aspx>
- 22 דוגמאות: ברק רביד, "המאבק הישראלי ב-BDS: מאחורי מסך הספינים של הפוליטיקאים", **הארץ**, מארס 2016, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2877250>,
5 ביוני 2015, http://www.mako.co.il/news-military/politics-q2_2015/Article-9ea25211cc4cd41004.htm
- 23 לדוגמה: אריאל כהנא, "נתניהו: אנחנו במאבק על קיומה של מדינת ישראל", *nrg*,
31 במאי 2015, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/697/737.html>
- 24 Ruth Wodak, *The politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*, London: University of Lancaster, Sage, 2015.